

Ігор КОЛЯДА

Методика формування уявлень про воєнну історію при вивченні теми уроку: «Нацистський окупаційний режим» (Історія України, 10 клас).

Александр НАЙМАН

Голокост в Україні (Історія України, 10 кл.)

Ігор Коляда,
доктор історичних наук, професор
Александра Шмирка
(м. Київ)

Методика формування уявлень про воєнну історію при вивченні теми уроку: «Нацистський окупаційний режим» (історія України, 10 клас)

Тема уроку: Нацистський окупаційний режим.

Мета уроку:

- розкрити особливості нацистського окупаційного режиму, пояснити зміст поняття та термінів «новий порядок», «остарбайтери», «колабораціонізм», охарактеризувати сутність німецького генерального плану «Ост», становище військовополонених і цивільного населення на окупованих територіях, діяльність національних військових формувань у складі німецької армії;
- систематизувати вміння аналізувати події, закріпити вміння працювати з картою, аналізувати історичні документи, обґрунтовувати їх появу, значення, аналізувати статистичні дані, сприяти формуванню критичного мислення;
- удосконалити навички роботи з джерелами інформації, вміння характеризувати історичні явища та діяльність історичних осіб, робити висновки, об'єктивно оцінювати історичні події, використовувати наукову термінологію, розвивати навички ведення дискусії;
- виховувати учнів у дусі патріотизму, національної свідомості та гідності, почуття єднання українського народу.

Цільові завдання:

1. Визначити суть окупаційного режиму в Україні.

2. Охарактеризувати зміст плану «Ост», особливості режиму.
3. З'ясувати становище військовополонених і цивільного населення на окупованих територіях.
4. Розкрити причини, зміст та наслідки національних військових формувань в німецькій армії.
5. Узагальнити історичне значення.
6. Ознайомити з історичними персоналіями військових діячів нацистської Німеччини.

Тип уроку: комбінований.

Навчально-методичне забезпечення:

Історія: Україна і світ: (інтегр. курс, рівень стандарту): підруч. для 10-го кл. закл. заг. серед. освіти / М.М.Мудрий, О.Г.Аркуша. – Київ: Генеза, 2018. – 240-247 с.;

Атлас з історії України 10 клас (з контурною картою), за ред. Н.В. Крижова. – Київ, Картографія, 2019. – 6 с.

Історія України. 10 клас. Книга для вчителів / І.А.Коляда, О.Ю.Кирієнко, В.І.Милько. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2014. – 411-431 с.

Історія в рідній школі: наук.-метод. журн. № 9(205). Методика вивчення теми: «Маки пам'яті або Україна у Другій Світовій війні» / М-во освіти і науки України, Держ. інформ.-виробн. підприємство вид-во «Пед. преса»; редкол.: Т.Ладиченко (голов. ред.) [та ін.]. – Київ: Педагогічна преса, 2018. – 48 – 53 с.

Хід уроку.

I. Перевірка домашнього завдання по темі «Напад Німеччини на Радянський Союз».

У ході фронтального опитування вчитель пропонує учням відповісти на такі запитання та завдання:

1. Визначте причини нацистсько-радянської війни.
2. Розкрийте зміст поняття "бліцкриг" ("блискавична війна"), "евакуація".
3. Охарактеризуйте мобілізаційні заходи та проведення евакуації на території України.
4. Визначте причини як переможного контрнаступу Червоної армії у грудні 1941 р. під Москвою, так і поразки наступальних операцій радянських військ влітку 1942 р.
5. Яку мету переслідувало радянське і партійне керівництво СРСР, застосовуючи тактику «випаленої землі»?

Вчитель організовує індивідуальне опитування у ході роботи учнів з картою, запропонувавши показати:

- бойові дії на території України влітку і восени 1941 р.;
- блокаду Ленінграда німецькими військами;
- перебіг військових дій під час оборони Севастополя;
- промислові центри, які зазнали руйнації внаслідок військових дій.

Учитель організовує групову роботу шляхом постановки проблемного запитання:

- Чому на початку радянсько-німецької війни Червона армія зазнала поразки?
- Чому на практиці мобілізація та евакуація в Україні впродовж перших місяців німецько-радянської війни не завжди відбувалася з дотриманням правил, визначених владою?
- Чи можна віднести тактику «випаленої землі» до воєнних злочинів?

II. Актуалізація опорних знань та мотивація діяльності.

Учитель пропонує переглянути ілюстрації та відповісти на запитання:

– Хто знає, яким подіям присвячено ці пам'ятники?

– Яким чином Україна пов'язана з цими подіями?

При вивченні теми нашого уроку «Нацистський окупаційний режим» ми з'ясуємо, як саме починалася для України Друга Світова війна, що була небаченою за своїми масштабами та наслідками. За роки війни людство втратило близько 60 мільйонів життів, десятки мільйонів були скалічені і понівечені як фізично, так і морально. Завдано шкоди матеріальним, культурним і духовним цінностям. Гітлерівська влада прагнула встановити свій лад на всіх загарбаних територіях, зокрема в Україні.

III. Вивчення нового матеріалу.

План теми уроку:

1. **Нацистський «новий порядок» в окупованій Європі: загальна характеристика.**
2. **План «Ост». Зони окупації України: особливості режиму.**
3. **Становище військовополонених і цивільного населення на окупованих територіях. Остарбайтери.**
4. **Національні військові формування в німецькій армії. Прояви колабораціонізму.**

1. Нацистський «новий порядок» в окупованій Європі: загальна характеристика.

Розкриваючи зміст поняття «новий порядок», вчитель використовує прийом пояснення. Новий порядок – це політичний режим, який керівники Третього рейху хотіли встановити на окупованих територіях, що передбачав створення пангерманської держави на основі націонал-соціалістичної ідеології, яку Гітлер виклав в автобіографічній книжці «Моя боротьба» («Майн Кампф»), першу частину якої написав у в'язниці 1924 р.

Первісне закріплення. Завдання учням.

Учні занотують до конспекту визначення цього поняття.

Прийом доведення та оглядову карту вчитель використовує охарактеризовуючи плани нацистської Німеччини.

Нацисти прагнули утворити у центрі Європи «сталевий блок», тобто до Німеччини мали бути приєднані населені німцями території прилеглих держав. Про це свідчить те, що до Рейху було приєднано демілітаризовану Рейнську зону, Саар, згодом інтегровано Австрію, Судетську область, Мемельський край. Залишки незалежної Чехії стали «протекторатом». Із захопленням Польщі до Рейху повернулися землі, відняті від Німеччини Версальським договором. Данія позбулася Шлезвіг-Гольштейну, а Франція – Ельзасу й Лотарингії. Від Югославії до Рейху відійшла Словенія, Штирія й деякі інші іллірійські землі колишньої Австро-Угорської монархії.

Отже, сталевий блок – це території прилеглих до Німеччини держав, де проживали німці. Саме до «сталевого блоку» за планом нацистів мали приєнатися українські землі.

Завдання учням.

З'ясуйте далекоюсяжні плани нацистів щодо держав і народів Європи.

Покажіть на контурній карті території, які в планах Німеччини мали утворити «сталевий блок».

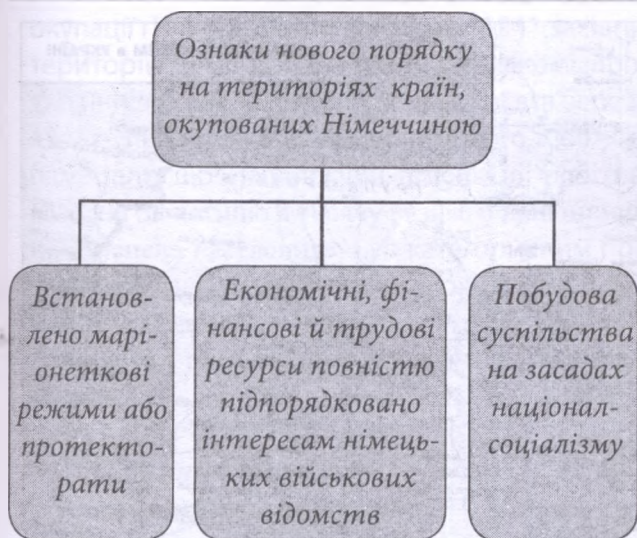
За допомогою стислої характеристики та схеми вчитель характеризує встановлення «нового порядку». На територіях окупованих країн, які оточували Третій рейх, було:

по-перше, встановлено маріонеткові режими або так звані протекторати;

по-друге, економічні, фінансові й трудові ресурси повністю підпорядковано інтересам німецьких військових відомств;

по-третє «новий порядок» передбачав побудову суспільства на засадах націонал-соціалізму.

Завдання: відповісти на запитання.
Які характерні ознаки «нового порядку» на окупованих територіях?
Учні занотують схему до конспекту.

2. План «Ост». Зони окупації України: особливості режиму.

Суть німецького генерального плану «Ост» вчитель висвітлює у ході розповіді.

Генеральний план «Ост», розроблений у 1941 р. під керівництвом Генріха Гімлера (фактично, це був комплекс різних документів, частина з яких не збереглася), містив програму німецької колонізації Польщі, країн Балтії, Білорусі, України й частини європейської Росії. План розроблено з метою реалізації гітлерівської ідеї про «життєвий простір» для німців у Східній Європі. Йшлося про ліквідацію, депортацію або германізацію місцевого населення. На українських чорноземах колонізатори мали намір розмістити поміщицькі й фермерські господарства ветеранів вермахту.

Отже, план «Ост» – це генеральний план Німеччини, який містив програму колонізації Східної Європи з метою розширення території для прожиття німців.

Завдання учням відповісти на запитання:
1. Коли був складений генеральний план «Ост»?

2. З якою метою був розроблений план щодо подальшої долі українських земель?
3. Що передбачав план «Ост»?

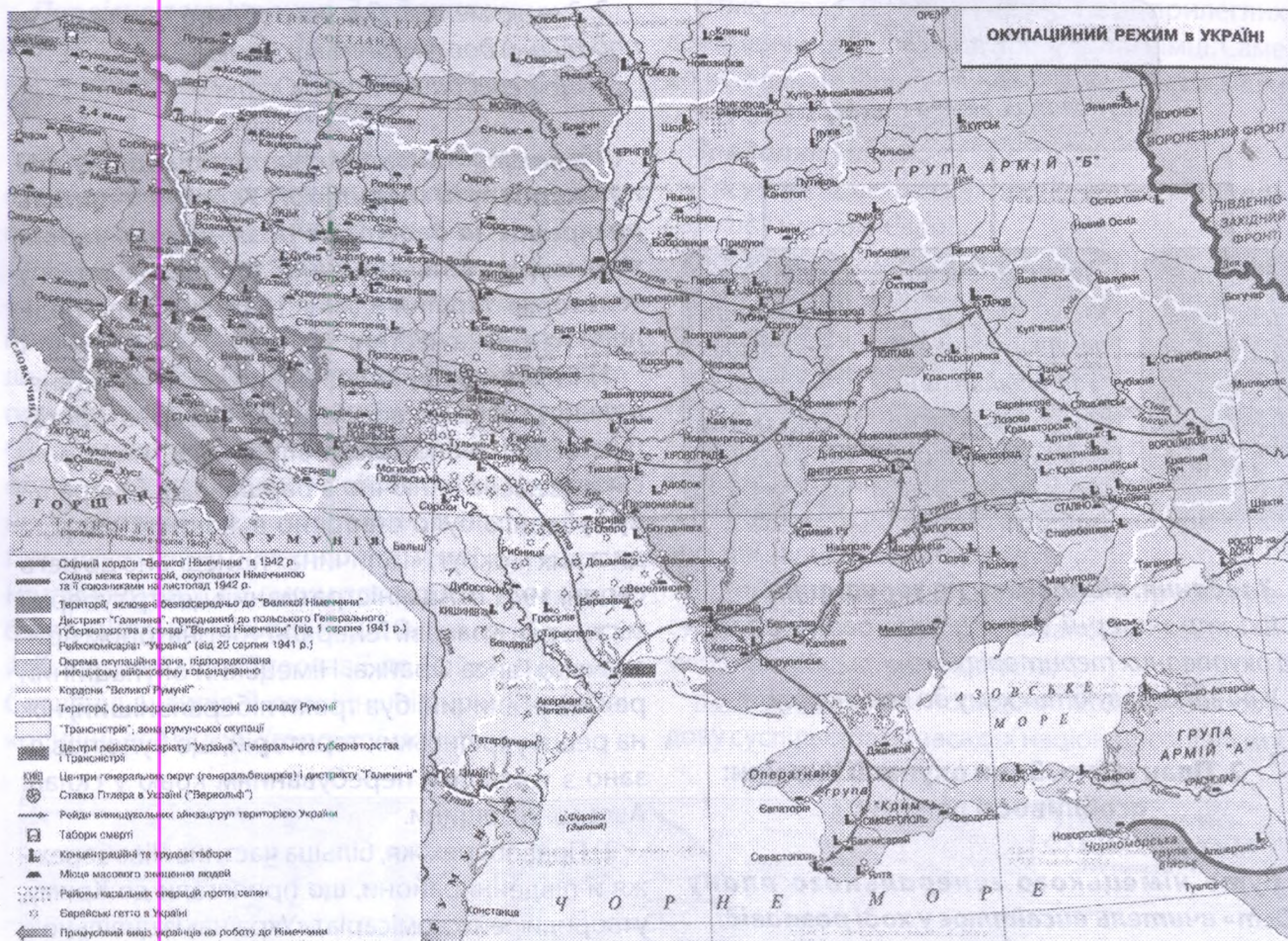
Адміністративно-територіальний устрій на окупованій території України учитель розкриває за допомогою розгорнутої характеристики і тематичної карти. Окуповану територію України адміністративно було поділено на кілька частин:

1) Галичину підпорядковано так званій Генеральній губернії, або Генерал-губернаторству (яке об'єднувало також більшу частину польських земель включно з Варшавою). Генеральну губернію було створено в жовтні 1939 р., а дистрикт (округ) «Галичина» приєднано до неї в серпні 1941 р. Адміністративний центр губернії містився в Кракові. Генерал-губернатором призначено Ганса Франка. Німецький окупаційний режим у Галичині був трохи ліберальніший, ніж на решті українських територій, що було пов'язано з тривалим перебуванням краю у складі Австро-Угорщини.

2) Правобережжя, більша частина Лівобережжя й південні райони, що прилягали до Криму, утворили рейхскомісаріат «Україна» із цивільною адміністрацією із центром у Рівному. Рейхскомісаріат «Україна» був одним з п'яти, що мали бути створені в європейській частині Радянського Союзу. Концепція рейхскомісаріату трактувала Україну винятково як географічну область, а не як політичне чи національне утворення.

3) Східні райони України до узбережжя Азовського моря, як і Кримський півострів, перебували під військовою адміністрацією.

4) Частину українських територій влітку 1941 р. Гітлер віддав диктатору Румунії Іону Антонеску як винагороду за надання в розпорядження вермахту мільйонної армії, що воювала проти радянських військ на півдні України і в Криму. З Одеської області, південних районів Вінницької й західних районів Миколаївської області було сформовано румунську провінцію Трансністрію (Задністров'я) із центром у Одесі. Румуни, які ніколи не претендували на Одесу, просто грабували південну Україну, вивозячи звідти все, що можливо. Чернівецьку та Ізма-

ільську області теж було передано Румунії. Тут було створено 2 губернаторства: Буковинське із центром у Чернівцях і Бессарабське (що включало територію Молдови з Ізмаїльською областю) із центром у Кишиневі.

Завдання учням:

1. До якої частини увійшла більшість земель України?
2. Яке місто було обрано столицею рейхскомісаріату «Україна»?
3. Хто очолив рейхскомісаріат?
4. Чому режим на колишніх землях Австро-Угорщини був ліберальнішим, ніж на інших теренах України?
5. Які області увійшли до складу «Трансністрії»?
6. Використовуючи карту, назвіть адміністративно-територіальні одиниці, що було створено на окупованих нацистами теренах України.

Уявлення про рейхскомісара рейхскомісаріата «Україна» у 1942–1944 рр. Е.Коха вчитель формує, використовуючи біографічну довідку.

Призначений рейхскомісаром 45-річний Еріх Кох мав репутацію жорстокої людини. В Україні його завданням була експлуатація ресурсів і депопуляція.

Кох Еріх (19.06.1896–12.11.1986) – партійний і військовий діяч нацистської Німеччини, рейхскомісар України (1941–1944). На поч. 1920-х рр. працював дрібним службовцем на залізниці в Рейнській обл., приєднався до націонал-соціалістичного руху. Захоплювався комуністичними ідеями, активно виступав за союз Німеччини з СРСР з метою подолання наслідків Версальського мирного договору 1919, за що у партійному середовищі отримав прізвисько «Червоний Еріх». 1933–1945 рр. – обер-президент Сх. Пруссії. Після

окупації гітлерівськими військами 1941 західних територій СРСР призначений рейхскомісаром України. У промові, виголошеній у Києві в березні 1943 р., продовжував закликати до того, щоб німці пам'ятали, що «найнижчий німецький робітник расово і біологічно в тисячу разів є більш цінним, ніж місцеве населення». Був категоричним противником ідеї обмеженої укр. державності. (Гриневич В.А. Кох Еріх // Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон – Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2008. – 568 с.)

Завдання учням.

Відповіді на запитання:

1. Хто такий Е. Кох?
2. Яку посаду він отримав на Україні?
3. Як ставився рейхскомісар до української державності?

Вчитель організує самостійну роботу з документом та пропонує підготувати відповіді на запитання.

Основні вказівки вермахту про поведження з українським населенням (вересень 1941 р.):

«1. Фюрер зберігає за собою право приймати рішення про державно-політичне оформлення території, де проживає українське населення. Військові органи влади принципово не повинні займатися цими питаннями.

На всі скарги українців щодо віддання певних територій України під управління генерал-губернатора чи Румунії. [як] і на всі подібні скарги треба відповідати, що Україна була врятована завдяки німецькій крові і що з тієї причини Німеччина зберігає за собою право розпоряджатися цими територіями згідно із загальними політичними потребами.

2. У разі необхідності в майбутньому буде допущена участь деяких українців в управлінні країни на рівні повітів і регіонів у формі комітетів довіри. У вищих органах влади поодинокі достойні довіри українці можуть бути запрошені тільки для консультацій, без того, щоб із цього впливали будь-які домовленості чи зобов'язання політичного характеру.

3. Кінцева економічна мета – де природний розвиток України як житниці Європи. З іншого боку, весь східноєвропейський простір повинен стати головним ринком промисловості Західної Європи...

4. Відповідно до цієї кінцевої мети, до українського населення так довго, як воно передусім у сільському господарстві покійно співробітничає, треба ставитися з доброзичливістю. Але дуже поширені серед німців прагнення залишити доступними для чужоземного населення їх власні звичаї, форми, навіть лише з повсякденного життя і в цей спосіб підняти життєвий рівень, мають бути категорично заборонені.

Вживання усної та письмової української мови не треба обмежувати.

Дозволяється українська преса за умови, що вона утримується в обмеженому об'ємі і підлягає суворій цензурі.

Нічого не слід чинити проти найнижчого шкільництва.

5. Українська Автокефальна Церква, так само, як і конфесійні об'єднання, дозволена з тим, що вони не займаються політикою...

6. Участь членів вермахту в українських національних святах повинна обмежуватись винятково випадками, безпосередньо пов'язаними з окупацією німецьких військ. Німецькі органи влади ні в якому разі не повинні брати на себе організацію цих свят» (Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж-Нью-Йорк-Львів, 1993. С. 529-530).

Таким чином, вермахт на початку встановлення окупаційного режиму, за рахунок лояльного ставлення, хотів заручитися підтримкою українського населення для того, щоб повністю реалізувати генеральний план «Ост».

Завдання учням.

Відповіді на запитання:

1. Коли було видано цей документ?
2. Якій економічній меті слідували німці?
3. Якою мовою мав право користуватися український народ?
4. Які права мали українці в управлінні країною?

3. Становище військовополонених і цивільного населення на окупованих територіях. Остарбайтери.

Стан радянських військовополонених вчитель розкриває, використовуючи прийом міркування.

Наступ німецько-європейської армії (зокрема фінляндських, румунських, словацьких, угорських, італійських військ, іспанської «Блакитної дивізії» і допоміжних нідерландських, французьких частин) на початку нацистсько-радянської війни за чисельної переваги у особовому складі і матеріально-технічному забезпеченні призвів до поразок Червоної армії. Внаслідок утворилась велика кількість військовополонених (понад 3,8 млн чол. у 1941 р.). У перші місяці війни їхня доля мало цікавила як німецьке, так і радянське військо і політичне керівництво. Чому становище радянських військовополонених було тяжким? Облудно посилаючись на те, що СРСР не підписав Женевську конвенцію про поводження з військовополоненими (1929 р.), нацисти не поширили на радянських бранців права, які мали військовополонені західних держав. (Зрештою, це цілком було в дусі «Майн Кампф». Усі слов'яни, в т.ч. українці, належали до «унтерменшей» – «недолюдей», яких, за расовою нацистською теорією, слід було знищити. На військовополонених і припало жажиття реалізації цих людинонависницьких планів.) Йшлося не тільки про медичне обслуговування й можливість отримувати посилки з їжею та одягом, а й взагалі з абсолютним нехтуванням права на життя. Тим більше, що у полон брали не всіх: комісарів і політпрацівників, співробітників НКВС і євреїв розстрілювали на місці. Траплялося, особливо на початку війни, що полонених місцевого походження відпускали по домівках (з пропаган-

дистською метою), або надавали можливість під пильним доглядом нацистських структур самим охороняти колишніх товаришів по нещастю. Концтабори для радянських бранців часто влаштували просто неба – на відкритій місцевості, огороженій колючим дротом, де брак їжі, питної води і антисанітарні умови за відсутності будь-якої медичної допомоги і безкарних дій садистів-охоронців, більшість яких склали місцеві кадри, вели до катастрофічної загибелі людей.

Завдання на первісне закріплення:

1. Чому становище радянських військовополонених було тяжким?
2. Яку оцінку заслугує нацистське керівництво з огляду на їхнє ставлення до військовополонених?

За допомогою прийому пояснення **учитель** розкриває зміст терміну «остарбайтери». **Остарбайтери** – східні робітники, які вперше вирушили на примусову працю до Німеччини у січні 1942 р., а саме з Харкова і Києва. Це були молоді українці, приваблені обіцянками роботи, хороших життєвих умов і можливістю побачити Європу. Після провалу нацистського блицкригу внаслідок успішного контрудару Червоної армії під Москвою (грудень 1941 р.) в Німеччині через постійні мобілізаційні заходи почала відчуватися нестача робочих рук. Про це свідчать такий факт, що як робочу силу почали використовувати й військовополонених. Найбільшим постачальником людей на примусову працю до Німеччини була Україна.

Завдання для учнів.

Відповіді на запитання:

1. Після якої події нацисти як робочу силу почали використовувати військовополонених і цивільне населення?

Організація вчителем мозкового штурму з використанням статистичної таблиці**

Категорії остарбайтерів	Україна	Інші регіони СРСР	СРСР у цілому
Усього вивезено до Німеччини	2 400 000	2 870 000	5 270 000
З них: Повернулося на Батьківщину	1 800 000	854 000	2 654 000
Загинуло	450 000	1 715 000	2 165 000
Залишилося на Заході	150 000	301 000	451 000

2. Хто такі остарбайтери?

Завдання учням:

Яку частку становили українці серед остарбайтерів?

Чому українці склали левову частку остарбайтерів?

Як Ви можете пояснити дані, що частка загиблих українців-остарбайтерів практично у три рази менша, ніж з інших регіонах СРСР? Чому значна частина українців не повернулася на Батьківщину?

Використовуючи картинний опис та ілюстрації, вчитель характеризує становище остарбайтерів.

Остарбайтери, які працювали на заводах, жили в спеціальних таборах і мали пришитий до одягу розпізнавальний знак «OST». Вони швидко вичерпували здоров'я через недоїдання, непосильну працю, погане житло, брак медичної допомоги, приниження. Трохи кращим було становище остарбайтерів у приватних сільськогосподарських маєтках так званих бауерів. Там принаймні було легше втамувати відчуття голоду, та й режим утримання був стерпним. Щойно звістки про справжнє становище остарбайтерів досягли України, як німецькій владі стало важче переконувати мешканців окупованих територій добровільно виїздити на роботу до Рейху: на людей почали влаштовувати облави й вивозити силою. Після війни Нюрнберзький військовий трибунал кваліфікував практику примусової

праці військовополонених, цивільних робітників і в'язнів концентраційних таборів як військовий злочин і злочин проти людяності.

Завдання учням:

1. Опишіть становище остарбайтерів у нацистській Німеччині.

2. Прокоментуйте твердження історика: «Україна під нацистською окупацією стала великомасштабною моделлю концентраційного табору. Як і в таборах, лінія між опором та співпрацею, роллю жертви та співучастю в злочинах режиму стала розмитою і непомітною. Кожен робив особистий вибір, і тим, хто вижив, довелося жити зі своїми рішеннями після війни, декому в гармонії, а декому в муках совісті. Але майже всі страждали від провини за те, що вижили» (С. Плохій). На ваш погляд, наскільки справедливою є така оцінка? Відповідь аргументуйте.

У ході образної розповіді **вчитель** характеризує проведення німецькими окупантами «нового порядку» на території України. Напередодні війни війська вермахту отримали вказівки щодо поведінки на території СРСР. У них наголошувалося на необхідності нещадних і рішучих заходів проти «агітаторів, партизанів, саботажників, євреїв» і повної ліквідації будь-якого активного й пасивного опору. Це був документ, який фактично знімав із солдатів і офіцерів відпові-

Остарбайтери перед виїздом до Німеччини

дальність за вбивство цивільного населення. В міру того, як становище німецьких військ ускладнювалося, поняття опору в розумінні німецьких солдатів розширювалося. Особливо це стосувалося конфліктів, які виникали під час вилучення продовольства.

Сподівання українських селян на те, що нова влада розпустить колгоспи й відновить приватну власність, не справдилися. Колгоспи були зручним інструментом для експлуатації селянської праці. Німецькі окупанти наклали на селян продовольчу данину – так званий контингент. Збір «контингенту», особливо в рейхскомісаріаті «Україна», здійснювали жорстокими засобами. Тих, хто чинив опір, відправляли на примусові роботи до Німеччини, а якщо опір був активним, то розстрілювали на місці. Соціальної напруги в селах додавали мешканці міст. Позаяк німецька влада розглядала Україну як аграрний придаток, забезпечення продовольством міських жителів було гранично скорочено. Рятуючись від голоду, городяни були змушені продавати по селах те, що мали, передусім одяг, а точніше обмінювати на продовольство, бо гроші втратили всяку цінність.

Отже, в умовах тотального терору окупаційна влада провадила політику економічної експлуатації та нещадного гноблення населення. Наслідком таких дій стали формування національних частин в німецькій армії та прояви колабораціонізму як протипаги зростаючому Руху Опору.

Завдання учням.

Відповіді на запитання:

1. Які вказівки отримали війська вермахту щодо поведінки на території СРСР?
2. Що таке «контингент»?
3. Які наслідки мала для українців використання території України як аграрного придатка?

4. Національні військові формування в німецькій армії. Колабораціонізм

Особливості настрою населення України під час окупації вчитель розкриває за допомогою прийому розповіді.

З наступом нацистських військ влітку 1941 р. багато хто в Україні живив надії на поліпшення

ситуації. Очікували на повалення сталінського режиму не тільки в Західній Україні. У центральних і східних областях ще свіжими в пам'яті були жахи колективізації й Голодомору. У ставленні до німецької влади на початку війни українці керувалися переважно спогадами із часу Першої світової війни й Української революції, коли німці підтримували прагнення українців до державності, привносили в суспільне життя організацію і порядок. Однак у випадку з нацистами ці сподівання швидко розбилися об повсякденну реальність. Керуючись расовою теорією, вище німецьке військове й політичне керівництво негативно ставилося до ініціатив створення у складі вермахту національних (особливо зі слов'ян) військових формувань. Однак, воно не виключало ситуативних можливостей для цього. Ще до початку німецько-радянської війни у складі німецьких сил було створено укомплектовані українцями батальйони «Нахтігаль» і «Роланд». Вони стали єдиними формуваннями зі східних європейців, які брали участь у нападі на СРСР у червні 1941 р. Варто зауважити, що це були не звичайні військові підрозділи, а сили спеціального призначення, підпорядковані СС. Вони мали вчиняти диверсії у стані противника під час наступу регулярних військ, роззброювати залишки військ, охороняти ешелони. Набір добровольців до батальйонів проведено навесні 1941 р. у Кракові, а військову підготовку – на території Австрії та Німеччини. До командування цих частин увійшли прибічники націонал-соціалізму – Роман Шухевич і Ріхард Ярій.

Завдання учням.

Відповіді на запитання:

1. Які батальйони, укомплектовані українцями, існували у складі нацистських військ?
2. Які функції мали виконувати ці батальйони?
3. Хто з українців стали командирами цих військових угруповань?

Основні причини та роль українських та інших національних військових формувань в нацистській армії вчитель розкриває, використовуючи доведення.

Керівництво Організації українських націоналістів намагалися мати власні збройні формування на основі створення українських військових частин у складі вермахту. Оунівці сподівалися, що ці підрозділи стануть ядром майбутньої української армії й допоможуть наблизити незалежність України. Загалом, військовий вишкіл тоді пройшли близько 700 осіб. Згодом більшість цих вояків справді влилася в Українську повстанську армію. Однак німці мали власні цілі – використати українців як інформаторів і перекладачів, а також як карателів для виконання поліцейських функцій. Створення батальйонів було результатом домовленості тільки зацікавлених осіб з двох боків (зокрема, абвера – німецької військової розвідки), досягнутої без відома вищого керівництва Третього рейху. З кінця 1941 р. у складі вермахту існували дрібні відділи добровольців різних національностей. Тоді Гітлер дозволив створити з радянських військовополонених козацькі, вірменські, туркестанські і кавказькі мусульманські загони. Полонених українців і білорусів залучали до

служби в так званих добровільних допоміжних загонах, які не допускали до лінії фронту й оперували ними в тилу. Загалом, на весну 1943 р. вони налічували 400-600 тис. осіб. Поразка німецьких військ під Сталінградом взимку 1942 року змусила німецьке військове й нацистське політичне керівництво повернутися до проекту утворення ненімецьких військових частин. Найбільшим таким формуванням стала Російська визвольна армія під керівництвом генерала Андрія Власова. У квітні 1945 р. вона налічувала 120-130 тис. бійців.

Завдання учням.

Відповіді на запитання.

1. Яку мету поставили німці під час створення національних батальйонів?
2. Чому нацистське керівництво підтримувало утворення загонів ненімецьких добровольців?

Уявлення про таке явище, як «колабораціонізм», та зміст поняття «колабораціонізм» вчитель формує, організовуючи самостійну роботу учнів з поглядами істориків та пропонуючи виконати такі завдання.

Колабораціонізм – це відносини двох сторін, одна з яких служить іншій всупереч інтересам своєї держави і власного народу.

Потрібно відрізнити колаборацію вимушену і добровільну. «З огляду на жорстокий воєнний час, коли грабунки стали нормою і людське життя девальвувалось, для мешканців України постало питання, як вижити. Колаборація збільшувала можливості на виживання. Мотиви добровільної співпраці з гітлерівцями були складнішими: одні колабораціоністи це робили знову ж таки заради порятунку життя, інші з жадоби до збагачення, з кар'єристських міркувань, або задля досягнення політичних цілей, що не мали нічого спільного з нацистським режимом... ще інші – з ідейних позицій. Міра добровільної української колаборації має ще й різний територіальний вимір. Найзначнішою вона була в Галичині. В умовах вехгерівського експерименту вона поселяла надію, що можна домогтися реалізації національних інтересів через співробітництво з існуючим режи-

мом. Частина української добровільної колаборації була найменшою в рейхскомісаріаті «Україна». У цьому регіоні нацистський уряд не виявив жодної готовності толерувати українців» (Киричук Ю. Український національний рух 40-50-х років XX століття: ідеологія та практика. Львів. 2003. С. 94).

Завдання учням:

1. Спираючись на попередні знання історії, наведені погляди істориків і додаткову інформацію, поясніть явище колабораціонізму під час Другої світової війни.

2. Чому прогресивна світова спільнота засудила та засуджує співпрацю з нацистським режимом?

IV. Закріплення

та повторення вивченого на уроці.

Учитель організовує колективну роботу з використанням репродуктивної бесіди:

- Коли почалася окупація Української РСР військами нацистської Німеччини та її союзників
- Що таке політика «Нового порядку»?
- Який план містив програму колонізації німців у Східній Європі?
- Які адміністративно-територіальні одиниці було створено на окупованих нацистами територіях України? Розкрийте зміст таких понять як: «остарбайтери», «колабораціонізм».
- Які основні прояви колабораціонізму?
- Які основні національні військові формування існували в німецькій армії?

V. Підведення підсумків уроку. Узагальнення.

Вчитель підводить підсумок уроку за допомогою прийому доведення. Нацистський окупаційний режим є одним з найтрагічніших етапів Другої Світової війни. Однією з держав, котра найбільш постраждала в роки окупації була Україна, тому що тисячі українців загинуло, знищено сотні міст та сіл, вивезено тисячі пам'яток культури. На окупованих територіях встановлювався нацистський «новий порядок», який мав на меті: ліквідацію суверенітету завойованих територій, економічне пограбування і використання всіх ресурсів в інтересах III Рейху; расову дискримінацію, геноцид; терор, репресії, масові депортації та вбивства невинних людей. Крім того, частина населення виступила за співпрацю з окупантами на засадах знищення всіх чужинців: ляхів, євреїв, росіян, циган та інших народностей, відповідно до програмних настанов місцевих нацистських організацій як ідеологічних союзників гітлерівського режиму. Таким чином, нацистський «новий порядок» в Україні викликав, попри намагання колабораціоністів, загальне обурення народу, сприяючи масовому зростанню руху Опору, передусім у вигляді антинацистського підпілля і партизанського руху.

V. Домашнє завдання.

1. Опрацювати параграф.
2. Переглянути документальний фільм «Останній напис» за посиланням на сайті: https://www.youtube.com/watch?v=bPw9NW0_00o.
3. Ви – киянин, що стали свідком військової облави. Опишіть хід своїх дій під час облави.
4. Використовуючи художній твір О. Довженка «Зачарована Десна», складіть опис нацистської окупації України.
5. Ви – остарбайтер, складіть перелік причин, які змусили Вас їхати до Німеччини.
6. Ви перебуваєте у концтаборі, напишіть листа до своїх рідних про умови та ставлення нацистів до Вас від імені:
 - а) червоноармійця;
 - б) українця – остарбайтера;
 - в) єврея – бранця табору «Аушвіц – Біркенау».